

It is proven that the structure of salary should be limited to basic and surplus, not to include guarantees and compensations to it.

It is concluded that the draft labour agreement contains interesting suggestions and novels, but generally requires a slightly newer and more progressive European approach to implementation of the right to labour by workers. After all, the changes, which are proposed to establish by this Act, resemble rather changes and amendments to the current Labour Code of Ukraine. We would like to see a new Labour Code reflecting the European development of our country.

Key words: *right to work, salary, vacation, labour agreement, forced labour.*

Стаття надійшла 11 квітня 2017 р.

УДК 347.952.7

У. Б. Воробель

ІНСТИТУТ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ (СЕПАРАЦІЯ): ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Висвітлено деякі історичні аспекти зародження та розвитку інституту окремого проживання подружжя (сепарації). На основі аналізу нормативно-правової регламентації інституту сепарації у різноманітних актах кодифікації цивільного законодавства на українських землях проілюстровано процес еволюції цього інституту від узаконення окремого проживання жінки (дружини) від свого чоловіка до самостійного правового режиму, що існує паралельно з інститутом розірвання шлюбу. Також зацентровано на правовій регламентації самої процедури встановлення сепарації у різних правових пам'ятках України.

Ключові слова: *окреме проживання подружжя, сепарація, відлучення від стола і ложа, припинення шлюбу, розлучення.*

Постановка проблеми. Сім'я, як первинний та основний осередок суспільства, завжди була під особливою охороною держави. Незмінним це залишилося й зі здобуттям Україною незалежності. Наприклад, у ст. 51 Конституції України проголошується, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Це конституційне положення детальніше розкривається у ст. 5 Сімейного кодексу України (далі – СК України) [1], один із постулатів якої зазначає, що держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї. Важливим проявом такої охорони є створення державою максимально допустимої системи гарантій

збереження цілісності сім'ї, зокрема і шляхом правової регламентації таких механізмів, спрямованість котрих націлена на сприяння подружжю у збереженні їхнього шлюбу. Нині з-поміж таких інститутів сімейного законодавства слід визнати інститут окремого проживання подружжя, більш відомий у світовій практиці як сепарація.

Стан дослідження. Інститут окремого проживання подружжя (сепарація) був об'єктом розвідок багатьох науковців. Та й сама кількість наукових доробків за минулі роки дає можливість констатувати, що інтерес учених до цього інституту сімейного права тільки зростає.

Скажімо, у науковій площині дослідження правового регулювання сімейних відносин, що виникають у зв'язку зі встановленням, дією та припиненням режиму окремого проживання подружжя, істотний вплив мали роботи О. О. Білик, Л. В. Липець, П. Касприка, С. М. Лепех, І. Е. Ревуцької, З. В. Ромовської, В. М. Старчука, О. В. Старчук, В. І. Труби, В. І. Цимбалюка. Однак, на жаль, питання зародження і становлення інституту окремого проживання подружжя (сепарації), еволюція правового регулювання цього сімейно-правового інституту залишалася поза увагою.

Метою статті є висвітлення історії становлення інституту окремого проживання подружжя (сепарації) від найдавніших часів і дотепер, зокрема передумов та етапів його розвитку.

Виклад основних положень. Інститут окремого проживання подружжя (сепарація) має давню і складну історію. Витоки інституту сепарації сягають своїм корінням ще XVI століття. Вважається, що режим окремого проживання подружжя був започаткований у шлюбно-сімейних відносинах у Західній Європі в 1563 р., коли Тридентський собор Римської католицької церкви (канони 863–866, 1378–1382 Кодексу канонів східних церков) остаточно заборонив розлучення: «Того, що з'єднав Господь, не може роз'єднати людина». А замість розірвання шлюбу було дозволено встановлення сепарації – режиму окремого проживання (*separation a mensa et thoro, separation a thovo et mensa*) – відлучення від столу і ложа, яке не прирівнювалося до розірвання шлюбу, однак дозволяло подружжю жити окремо. При цьому відлучення від столу означало припинення майнових відносин між ними, зокрема звільнення чоловіка від обов'язку утримувати дружину. Відлучення від ложа означало припинення обов'язків та прав на інтимні стосунки між подружжям, що започаткувало презумпцію «не батьківства» чоловіка щодо дитини, зачатої в період такого відлучення, тобто дитина, зачата в період такого відлучення, не вважалася такою, що походить від чоловіка.

Однак встановлення цього режиму не давало подружжю права вступати в новий шлюб [2, с. 208; 3, с. 78; 4, с. 30; 5, с. 23; 6, с. 164].

Л. В. Липець, аналізуючи підстави застосування режиму сепарації (зокрема, канони 863–866 Кодексу канонів східних церков виокремлювали такі підстави для застосування режиму сепарації: чужолозство (зрада одного з подружжя); реальна загроза життю та здоров'ю одного з подружжя (бійки, знущання, інші ситуації); загроза душі одного з подружжя чи їхніх дітей (наприклад, перебування іншого з подружжя у секті, примушування ним інших членів сім'ї до цього); небезпека для спільних дітей (наприклад, знущання над ними, примушування їх до бродяжництва, безвідповідальне ставлення до них) тощо [7, с. 451–453]), доходить висновку, що, встановлюючи режим окремого проживання, метою церкви було не просто збереження сім'ї, яка перебуває на межі розлучення, як прийнято вважати юристами, – оскільки розлучення церквою не дозволялось як таке, бо шлюб, взятий перед Богом, укладався довічно, – а церква намагалася захистити гідність, фізичне та психічне здоров'я, а іноді навіть життя іншого з подружжя та дітей [8, с. 26].

У правовому ж полі, на думку І. Й. Бойка, основне призначення сепарації полягало у легалізації окремого проживання подружжя, бо одним із норм тогочасного шлюбного права був обов'язок спільного сімейного проживання [2, с. 208; 3, с. 78]. Такої точки зору дотримується і З. В. Ромовська, зазначаючи з цього приводу: «Суть такого відлучення полягала у дозволі подружжю жити окремо (на той час дружина зобов'язана була жити з чоловіком і всюди слідувати за ним, тобто мала, за словами доцента Львівського національного університету С. Е. Базилевича, «статус чемоданчика»). Отже, формально залишаючись у шлюбі, жінка та чоловік могли отримати право не підтримувати шлюбних стосунків між собою» [25, с. 234].

У 1772 р. внаслідок першого поділу Речі Посполитої Галичина була приєднана до складу австрійських володінь. Остаточне входження Галичини до складу Австрії було юридично оформлено договором між Австрією, Пруссією та Росією 3 травня 1815 року. За Кючук-Кайнарджійським мирним договором 1774 року, укладеним між Росією та Туреччиною, до складу Австрії було приєднано також Буковину. У складі Габсбурзької монархії з 1526 року перебувала Угорщина, яка ще з 1326 року захопила населене українцями Закарпаття [9, с. 8]. Після закінчення роботи над складанням повного цивільного кодексу, його декретом від 17 лютого 1797 року під назвою Галицького цивільного кодексу було запроваджено у Західній, а декре-

том від 8 вересня 1797 року – і у Східній Галичині [10, с. 91] (слід зазначити, що в науковій літературі цей кодифікований акт ще відомий як «Цивільний кодекс Східної Галичини» [11], «Цивільний кодекс Західної Галичини» [12, с. 32; 13] або «Австрійський цивільний кодекс» [9]).

Глава III Цивільного кодексу 1797 року, яка мала назву «Про право шлюбу», врегульовувала правила застосування режиму окремого проживання подружжя. Отож, відповідно до положень цього розділу, сепарація (щоправда, кодекс оперував терміном «відлучення від столу і ложа») могла встановлюватися за згодою обидвох з подружжя (однак навіть у цьому разі мала буди дотримана передбачена законом процедура, оскільки в іншому випадку такий правовий режим проживання подружжя мав бути скасований на користь постраждалої сторони (§ 103 Цивільного кодексу 1797 року), або ж за клопотанням лише одного з них. Зокрема, відповідно до § 108 Цивільного кодексу 1797 року, «відлучення від столу і ложа» у разі, коли одна сторона клопотала про це, а інша заперечувала, допускалося: по-перше, якщо одним із подружжя було вчинено подружню зраду; по-друге, якщо один із подружжя покинув другого і не з'являвся протягом одного року після того, як рішенням суду або державним указом було встановлено, що його місцезнаходження є невідоме; по-третє, якщо один із подружжя непорядно і негуманно ставився до іншого і внаслідок цього життя, здоров'я, істотна частина майна або ж добре ім'я останнього із подружжя були поставлені у скрутне становище.

Подружжя, які за взаємною згодою прийняли рішення розлучитись або перебувати в стані «відлучення від столу і ложа», повинні були повідомити про таке рішення і його підстави своєму священнослужителю (§ 104 Цивільного кодексу 1797 року). На священнослужителя покладався обов'язок тричі нагадати подружжю про взаємні обітниця у вірності, що були дані при здійсненні священного обряду вінчання, про подружні узи, а також неодноразово і з усією серйозністю наголошувати подружжю про згубні наслідки можливого розлучення. Після трикратного марного нагадування мало бути вчинено письмове засвідчення про наполегливе бажання подружжя, котрих не переконали у протилежному жодні доводи, розлучитися (§ 105 Цивільного кодексу 1797 року) [11, с. 65–69].

На лівобережних землях, що увійшли під протекторат Московської держави 1654 року, діяла система місцевого «малоросійського права», одне з вагомих місць серед пам'яток кодифікації котрого зайняло Зібрання малоросійських прав 1807 року, яке мало поширювати свою чинність на Київську, Чернігівську і Полтавську губернії.

І не зважаючи на те, що його написання не було доведено до кінця і воно фактично не діяло, ця пам'ятка українського права найповніше висвітлювала норми, що стосувалися майнових, шлюбно-сімейних і спадкових відносин, з огляду на що серед науковців вона вважається першим проектом цивільного кодексу України [14, с. 577–578; 15, с. 147].

Зібрання малоросійських прав 1807 року поділяло розставання подружжя на два види. Приміром, Глава V «Про шлюб» виділяла розставання те, яке могло спричиняти «відлучення від спільного столу і ложа», і те, що вело до абсолютної розлученості подружжя. Отож, відповідно до § 135 Зібрання, «відлучення від столу і ложа» дозволялось у випадку: 1) якщо чоловік чи дружина добровільно чистоту зберігати обіцяли (йшлося про целібат одного з подружжя); 2) якщо один із подружжя вчинив перелюбство; 3) якщо один із подружжя став еретиком; 4) якщо один із подружжя посягав на життя іншого. Унаслідок такого розставання допускалось окреме проживання подружжя, однак шлюб залишався в силі [16, с. 48].

Абсолютне ж розставання подружжя допускалось у разі: 1) якщо кому дівиця обіцяна, а інша йому була дана; 2) коли один з подружжя від віри відступив або коли обоє невірні були, а один би з них до віри християнської звернувся, інший же в невірі залишився; 3) коли вільний на невольниці або невольник на вільній з невідання одружувався; 4) якщо особа дала подружню обітницю під примусом. Унаслідок описаного розставання особи вважалися такими, що не укладали шлюб, і кожен із них міг окремо вступати у новий шлюб (§ 136 Зібрання малоросійських прав 1807 року) [16, с. 48–49].

Інститут сепарації містився і в Австрійському цивільному кодексі 1811 року (він ще відомий як Австрійське загальне цивільне уложення), юрисдикція якого поширювалася на Галичину та Володимирію (Лодомерію), Буковину [17, с. 153; 18, с. 256]. Зокрема, Глава II «Про шлюбне право» (*von dem Eherechte*) закріплювала дві процедури «відлучення від столу і ложа» (*Scheidung von Tisch unb Bett*): за взаємною згодою подружжя та за відсутності такої згоди. Отож, відповідно до ст.ст. 103–106 Австрійського цивільного кодексу 1811 року, у разі взаємної згоди подружжя на сепарацію (відлучення від столу і ложа) і визначення ними умов їхнього окремого проживання суд допускав її застосування лише у випадку дотримання сторонами (подружжям) чітко регламентованої процедури застосування цього інституту. Процедура полягала у тому, що спершу подружжя зобов'язане було повідомити про намір їхнього окремого проживання і про причини, що спонукали до цього своєму священникові. Останній мусив провести

з ними розмови, під час яких мав нагадати про взаємні шлюбні обітниці, дані під час вінчання, і неодноразово та наполегливо повідомляти подружжю про шкідливі наслідки розлуки. Такі розмови священнослужитель мав провести тричі у різний час. Якщо вони були безуспішними і подружжя надалі бажало розстатися, то священник повинен був письмово засвідчити про це. З цим документом подружжю слід було звернутись до суду, якому вони були підсудні, та клопотати про встановлення для них окремого проживання.

Подружжя повинно було з'явитись особисто на суд, де мусило підтвердити своє бажання на розставання, а також те, що всі питання про майно та утримання вирішені ними за взаємною згодою. За цих умов суд без подальшого дослідження приймав рішення про дозвіл на окреме проживання подружжя, що і зазначав у судовому акті.

Тут доречно сказати, що, відповідно до приписів Австрійського цивільного кодексу 1811 року, той з подружжя, який був неповнолітнім або перебував під правовою опікою, мав право самостійно висловлювати згоду на сепарацію, однак для врегулювання питань щодо майна подружжя або утримання, а також щодо забезпечення дітей потрібна була згода законного представника і опікунського суду [19, с. 1036].

Друга процедура встановлення сепарації, що врегулювалась ст. 107–109 Австрійського цивільного кодексу 1811 року, використовувалась тоді, коли встановленню режиму окремого проживання суперечив один із подружжя.

Підставами, що давали можливість встановити сепарацію лише за клопотанням одного із подружжя, були: 1) визнання одного із подружжя винним у подружній зраді або іншому злочині; 2) умисне залишення другого із подружжя напризволяще; 3) введення одним із подружжя марнотратного способу життя, внаслідок чого зазнала збитків власність постраждалої сторони; 4) небезпечний замах на життя і здоров'я другої сторони; 5) нанесення тяжких тілесних ушкоджень або постійної тяжкої образи з приводу каліцтва [20, с. 88]; 6) тривалі тілесні недуги, пов'язані з небезпекою зараження [19, с. 1036].

Як і у першому випадку, перед зверненням до суду подружжя мало пройти процедуру розмов зі своїм священником і лише у разі, коли такі розмови залишалися безрезультатними або коли винна сторона ухилялася від них, то прохання про окреме проживання разом із письмовим засвідченням священника про дії винної сторони подавали до відповідного суду, котрий мав розглянути справу та прийняти рішення у ній. Суд ще до завершення розгляду справи міг дозволити покрив-

дженій стороні мати окреме місце проживання (*anständiger Wohnort*) [19, с. 1036].

За Австрійським цивільним кодексом 1811 року, встановлення для подружжя сепарації мало всі наслідки розлучення, крім права вступати у повторний шлюб. Подружжя яке перебувало у сепарації, могло знову возз'єднатися, про таке рішення вони повідомляли місцевий окружний суд [17, с. 153; 18, с. 256].

У Російській імперії розлучення допускалося за спеціальними підставами і здійснювалося не світським, а духовним судом. Процес розірвання шлюбу проходив для більшості населення Росії (осіб православного віросповідання) в духовних консисторіях. У законі були строго обмежені причини, за якими могло відбутися розлучення, – перелюбство, позбавлення всіх прав стану тощо. Шлюбозрозлучний процес провадився на основі статуту духовних консисторій і відрізнявся від цивільного процесу низкою правил, які мали характер розслідування, що вкрай уповільнювало процес. Для більшості населення процес розірвання шлюбу фактично був майже недосяжним, і це унеможлилювало як припинення попереднього шлюбу, так і появу нової сім'ї, укладення нового шлюбу.

Не допускалося укладення жодних зобов'язань чи вчинення актів між подружжям, які б розривали шлюб без суду, тільки за взаємною згодою подружжя. Цивільним відомствам, а також священнослужителям заборонялося затверджувати, посвідчувати такі зобов'язання чи акти та писати розлучні листи (ст.ст. 46, 103 Зводу законів цивільних Російської імперії) [21, с. 41].

Останньою спробою кодифікації українського цивільного законодавства у складі Російської імперії був Звід місцевих законів західних губерній 1837 року. І хоча сам він не набув статусу офіційного нормативно-правового акта, однак залишається видатною пам'яткою кодифікації цивільного права на українських землях, оскільки Звід 1837 року, як авторитетне джерело діючого на території України права в першій половині XIX ст., слугував безцінним джерелом для тлумачення, розкриваючи походження та сутність відповідних правових інститутів. Згодом окремі положення Зводу 1837 року взагалі стали джерелом спеціальних статей для Полтавської і Чернігівської губерній, вміщених у т. X Зводу законів Російської імперії 1842 року видання, отримавши таким чином формальне визнання та практичне застосування [22, с. 60–63].

Параграф 247 Відділення IV «Про припинення шлюбу» Розділу I «Про шлюбний союз» Книги першої «Про сімейні права та обов'язки» Частини другої «Цивільні закони» Зводу місцевих законів

західних губерній 1837 року передбачав, що шлюбне співжиття припинялось відлученням подружжя від столу та ложа на певний або невизначений час за рішенням духовної влади в таких випадках: 1) за перелюбство; 2) у разі залишення одним із подружжя римо-католицької віри і прийняття іншого віросповідання; 3) за жорстоке поводження; 4) коли один з подружжя був звинувачений у вчиненні злочину або у підготовці до нього; 5) за взаємною згодою, коли двоє із подружжя або один із них побажають вступити до монастиря, прийняти сан священства, з інших важливих причин; 6) у разі тривалої заразливої хвороби.

Припинення шлюбу з перелічених підстав не могло ґрунтуватися лише на бажанні подружжя, а встановлювалось унаслідок розгляду та прийняття з цього приводу рішення духовною владою. Окрім цього, не допускалося укладення або затвердження жодних зобов'язань між подружжям чи вчинення інших актів, які б містили у собі умови окремого їхнього прожиття чи будь-якого іншого бажання, що би схиляло до розриву подружнього союзу (§ 248–249 Зводу місцевих законів західних губерній 1837 року) [23, с. 279–280].

Інститут сепарації був передбачений і у Проекті Цивільного уложення Російської імперії 1905 року. Скажімо, у Розділі X «Дозвіл окремого проживання подружжя» Книги другої «Сімейне право» зазначеної правової пам'ятки передбачалося, що на прохання одного з подружжя цивільний суд дозволяє йому окреме проживання від іншого, якщо для прохача спільне подружнє співжиття є нестерпним унаслідок жорстокого поводження другого з подружжя з ним або дітьми, нанесення прохачеві тяжких образ, сифілітичної або іншої «припливої, огидної хвороби» іншого з подружжя, розпусного чи ганебного його способу життя, постійного пияцтва або безрозсудного і руйнівного для сім'ї марнотратства, а також у випадку хвороби дружини, за якої продовження подружнього співжиття може бути небезпечним для її життя або здоров'я.

Окреме проживання подружжя також могло бути дозволено внаслідок зловмисного залишення прохача іншим з подружжя, якщо воно продовжувалося не менше року і якщо подружнє співжиття не було відновлене з вини відповідача протягом трьох місяців після звернення до нього прохача з вимогою про відновлення спільного життя.

Окрім цього, встановлювалось, що дружині за її клопотанням дозволялось окреме проживання від чоловіка, коли він не мав постійного місця проживання, відмовляв прохачці і дітям у необхідному утриманні або через недостатність наданих ним засобів перешкоджав

дружині власною працею здобувати засоби для життя (ст.ст. 261–263 Проекту Цивільного уложення Російської імперії 1905 року).

Окреме проживання подружжя дозволялось на термін від одного року до трьох років або на невизначений час. Встановлений судом строк окремого проживання подружжя в подальшому міг бути продовжений знову на три роки або замінений рішенням про окреме проживання на невизначений строк. Однак окреме проживання подружжя не могло бути встановлене виключно на підставі спільної домовленості про це подружжя (ст.ст. 264–265 Проекту Цивільного уложення Російської імперії 1905 року) [24, с. 195–196].

Таким чином, поступова демократизація життя призвела до того, що у більшості законодавчих актів поряд зі сепарацією були визначені і підстави для розірвання шлюбу. Завдяки цьому з часом сепарація перетворилася зі заперечення розлучення в альтернативу розлученню [25, с. 234].

Під впливом суспільної думки 12 березня 1914 року прийняли Закон, яким було доповнено Звід Законів Російської імперії положеннями про особисті і майнові права заміжньої жінки та про відносини подружжя між собою, а також стосовно дітей. Закон поміж інших норм, які урівнювали права жінок з правами чоловіків, надавав можливість встановлення окремого проживання подружжя – вимога одного з подружжя про відновлення спільного життя може бути відхилена іншим з подружжя, якщо спільне проживання стає для нього нестерпним (жорстоке поводження з ним або дітьми, явне зловживання належними йому в силу шлюбу правами, безчесна чи порочна поведінка, тяжка хвороба тощо) [6, с. 164; 21, с. 41]. Нестерпним спільне проживання могло бути визнане у випадку жорстокого з ним або з його дітьми поводження іншого з подружжя, через завдання тяжкої образи і взагалі явного порушення іншим з подружжя обов'язків, заснованих на шлюбі, або явного зловживання належними йому в силу шлюбу правами, або безчесної чи порочної його поведінки, а також у випадку, якщо один із подружжя одержимий тяжкою душевною хворобою, або такою заразною і огидною хворобою, яка є небезпечною для життя чи здоров'я іншого з подружжя або їхнього потомства. Окрім цього, спільне життя могло бути визнане нестерпним для дружини, якщо вона хворіла такою хворобою, яка становила небезпеку для її життя або здоров'я у разі продовження подружнього співжиття [21, с. 41–42].

У післявоєнний період інститут сепарації під впливом радянської правничої доктрини не був включений у нове сімейне законодавство країн «соціалістичного табору» [25, с. 234]. Приміром, чинні в Україні в період існування Радянського Союзу Кодекс законів про

сім'ю, опіку, шлюб і про акти громадянського стану УРСР 1926 року [26] і Кодекс про шлюб та сім'ю України 1969 року [27], врегульовуючи розлучення, не містили норм про встановлення режиму окремого проживання подружжя [21, с. 42], оскільки радянська ідеологія вважала його канонічною нормою католицької церкви [28, с. 27], яка забороняла розлучення.

Таким чином представники нової прокомуністичної влади намагалися всіляко довести переваги світських інститутів, які, зокрема, охоплювали розлучення [29, с. 25].

З. В. Ромовська акцентує, що абсолютній більшості радянських юристів навіть сам термін «сепарація» був невідомий, оскільки у жодному з підручників зі сімейного права про нього не було й згадки: перешкоджали ідеологічні погляди, оскільки, як вже зазначалося, сепарація була інститутом канонічного права [25, с. 234].

За часів уже незалежності інститут сепарації в українському законодавстві уперше з'явився після ратифікації Верховною Радою України Угоди між Україною і Турецькою Республікою «Про правову допомогу та співробітництво в цивільних справах», один із пунктів якої безпосередньо стосувався сепарації [30, с. 275]. У ньому було зазначено, що питання сепарації регламентується законом місця проживання. На його включенні до угоди наполягала турецька сторона. І це було зроблено, хоча на час ратифікації цієї угоди Верховною Радою України (5 липня 2001 року) відповідної норми в українському законодавстві ще не існувало, та й проти запровадження цього правового інституту в українське законодавство виступило і Міністерство юстиції України, оскільки це наче суперечило Конституції України [25, с. 235]. Однак спроби Міністерства юстиції України вилучити статті, присвячені інституту сепарації, не увінчалися успіхом. На їхню підтримку стало, зокрема, Міністерство закордонних справ України [5, с. 23], на думку котрого, введення такого інституту полегшило б застосування міжнародних договорів України про правову допомогу, які містять положення щодо сепарації, а також сприяло би зближенню законодавства України із законодавством багатьох держав, надто європейських [25, с. 235]. Саме після цих подій і почали з'являтися думки про запровадження режиму окремого проживання подружжя і в Сімейному кодексі України [30, с. 275].

На законодавчому ж рівні ідея закріплення інституту сепарації в сімейному праві уперше була відображена у тексті проекту Сімейного кодексу, автором якого стала відомий львівський правник, науковець і громадський діяч професор З. В. Ромовська. А 10 січня 2002 року з прийняттям Сімейного кодексу України цей інститут набув

легітимного статусу, знайшовши своє закріплення у ст.ст. 119–120 зазначеного нормативно-правового акта.

Висновки. Як бачимо, історія становлення інституту окремого проживання подружжя (сепарація) була тривалою та непростю. Витоки інституту сепарації сягають своїм корінням ще XVI століття, коли у 1563 р. Тридентський собор Римської католицької церкви заборонив розлучення, а замість цього дозволив установаження сепарації – режиму окремого проживання подружжя. Інститут сепарації зародився як легалізація окремого проживання подружжя, зокрема, як узаконення права дружини жити окремо від її чоловіка, оскільки одним із обов'язків подружжя, що закріплювався в нормах тогочасного шлюбного права, було спільне їх проживання, а дружини – слідування за своїм чоловіком. Такі ж акти кодифікації цивільного законодавства, запроваджені на українських землях, як Цивільний кодекс 1797 року, Австрійський цивільний кодекс 1811 року, трактували інститут сепарації як заперечення інституту розлучення подружжя певного віросповідання, хоча він давав змогу подружжю реалізувати своє право на роздільне їхнє проживання, зберігаючи водночас сам шлюб і відповідно усі наслідки, що були пов'язані з його укладенням, зокрема неможливість укладення нового шлюбу, обов'язки з утримання та виховання спільних дітей, а також обов'язок надання утримання іншому з подружжя у випадках, передбачених законом.

Поступова демократизація життя призвела до того, що у більшості законодавчих актів поряд зі сепарацією були визначені і підстави для розірвання шлюбу. Наприклад, у таких визначних пам'ятках українського права, як Зібрання малоросійських прав 1807 року, Звід місцевих законів західних губерній 1837 року, Проект Цивільного уложення Російської імперії 1905 року, – поряд із інститутом сепарації паралельно існував і врегульовувався інститут розлучення подружжя, завдяки чому сепарація перетворилася зі заперечення розлучення у його альтернативу. Та й у самому Сімейному кодексі України 2002 року закріплено модель, що ґрунтується на самостійності інститутів сепарації та розірвання шлюбу.

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

2. Бойко І. Й. Джерела та характерні риси права в Галичині у складі Польського Королівства (1387–1569): монографія / Ігор Йосипович Бойко. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 344 с.

3. Бойко І. Й. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (ІХ–ХХ ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Ігор Йосипович Бойко. – К.: Атіка, 2013. – 348 с.
4. Бойко І. Й. Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин у Галичині в складі Польського королівства (1349–1569 рр.) / Ігор Йосипович Бойко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2007. – Т. 20 (59). – № 2. – С. 28–33.
5. Ромовська З. Україна творить європейське сімейне право / Зореслава Ромовська // Право України. – 2013. – № 10. – С. 9–29.
6. Цимбалюк В. І. Актуальні питання правового регулювання режиму окремого проживання подружжя в сімейному законодавстві України / Валерій Іванович Цимбалюк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – Вип. 10-2. – Т. 1. – С. 164–166.
7. Кодекс канонів східних церков: проголошений Іваном Павлом II / пер. з лат. Й. Кобів. – Рим: Вид-во оо. Василіян, 1993. – 845 с.
8. Липець Л. В. Сепарація (режим окремого проживання) подружжя в Україні і світі / Людмила Володимирівна Липець // Юридична наука. – 2015. – № 7. – С. 26–40.
9. Бойко І. Й. Австрійський цивільний кодекс 1797 р. та його застосування у Східній Галичині / Ігор Йосипович Бойко // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 3. – С. 8–11.
10. Бойко І. Й. Правове регулювання цивільних відносин на українських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918) / І. Й. Бойко // Вісник ЛНУ. Серія юридична. – 2013. – Вип. 57. – С. 88–96.
11. Гражданский кодекс Восточной Галиции 1797 г. = Codex civilis pro Galicia Orientali anni MDCCXCVII / пер. с лат. А. Н. Гужвы; под ред. О. Д. Кутателадзе, В. М. Зубаря. – М.; Одесса: Статут, 2013. – 536 с.
12. Ковалик Г. І. Правове регулювання сервітутів за Цивільним кодексом Австрії 1811 року / Г. І. Ковалик // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2015. – Вип. 15. – Т. 1. – С. 32–35.
13. Шутко Н. І. Структура, джерела та основні положення Цивільного кодексу Західної Галичини / Н. І. Шутко // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 2. – С. 62–66.
14. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (ІХ–ХХ ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / І. Й. Бойко. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 904 с.
15. Ткач А. П. Історія кодифікації дореволюційного права України / А. П. Ткач. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1968. – 170 с.
16. Собрание малороссийских прав 1807 г. / упор.: К. А. Вислобоков, А. П. Ткач, І. Б. Усенко, В. А. Чехович. – К., 1993. – 368 с.
17. Балко О. О. Інститут шлюбу за римським правом та його рецепція у континентальному типі правової системи: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Олеся Олексіївна Балко. – Львів, 2015. – 185 с.

18. Ліпак Г. М. Рецепція Австрійського цивільного кодексу 1811 р. в чинному Сімейному кодексі України / Г. М. Ліпак // Тези Міжнародної науково-практичної конференції «Сімейний кодекс України в системі європейського сімейного законодавства» // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 3 (25). – С. 255–256.

19. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Т. 1 / уклад.: Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін.; за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. – К.: Правова єдність, 2009. – 1168 с.

20. Онишко О. Б. Розірвання шлюбу за шлюбно-сімейним законодавством Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.) / Оксана Богданівна Онишко // Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична. – 2008. – № 3. – С. 84–93.

21. Труба В. І. Проблеми правового регулювання та перспективи розвитку встановлення режиму окремого проживання подружжя / В'ячеслав Іванович Труба // Вісник Одеського національного університету. Серія «Правознавство». – 2008. – Т. 13. – Вип. 10. – С. 40–47.

22. Блажівська О. Є. Звід місцевих законів західних губерній як пам'ятка кодифікації цивільного законодавства на українських землях / О. Є. Блажівська // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 3. – С. 60–68.

23. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Т. 2 / уклад.: Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін.; за ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. – К.: Правова єдність, 2009. – 1236 с.

24. Гражданское уложение. Книга 2. Семейственное право: проект Высочайше учрежденной Редакционной комиссии по составлению Гражданского Уложения (с объяснениями, извлеченными из трудов Редакционной комиссии) / под ред. И. М. Тютрюмова; сост. А. Л. Саатчиан. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 664 с.

25. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Зореслава Василівна Ромовська. – К.: Правова єдність, 2009. – 500 с.

26. Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і про акти громадянського стану УРСР від 31.05.1926 р. // Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України. – 1926. – № 67–69. – Ст. 440.

27. Кодекс про шлюб та сім'ю України: від 20.06.1969 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1969. – № 26. – Ст. 204.

28. Онишко О. Б. Режим окремого проживання подружжя у сімейному праві України / Оксана Богданівна Онишко // Митна справа. – 2010. – № 3 (69). – Ч. 2. – С. 26–29.

29. Kasprzyk P. Instytucja separacji małżeńskiej w świetle ustawy z dnia 21 maja 1999 roku / Piotr Kasprzyk. – Lublin: Sandomierz, 1999. – 141 s.

30. Ревуцька І. Е. Режим окремого проживання подружжя / Ірина Еміліївна Ревуцька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2010. – Вип. 14. – Ч. 2. – С. 274–277.

Воробель У. Б. Институт отдельного проживания супругов (сепарация): историко-правовые аспекты

Отражены некоторые исторические аспекты зарождения и развития института отдельного проживания супругов (сепарации). На основании анализа нормативно-правовой регламентации института сепарации в различных актах кодификации гражданского законодательства на украинских землях проиллюстрирован процесс эволюции этого института от узаконивания отдельного проживания женщины (жены) от своего мужчины (мужа) к самостоятельному правовому режиму, который существует параллельно с институтом расторжения брака. Также акцентируется внимание на правовой регламентации самой процедуры установления сепарации в разных правовых памятниках Украины.

Ключевые слова: *отдельное проживание супругов, сепарация, отлучение от стола и ложа, прекращение брака, развод.*

Vorobel U. B. Institute of martial separation: historical and legal aspects

According to the analysis of the institute of martial separation legal regulation in the Ukrainian outstanding legal documents, it has been found that the historical formation of the martial separation institute had been long and difficult. The origins of the institute of separation come from 16th century when in 1563 Trent Roman Catholic Church forbade divorce, but, allowed instead to establish martial separation – regime of separate residence of spouses. Institute of separation originated as legalization of marital separation, particularly as legalization of the wife's right to live separately from her husband, since their joint residence was one of the responsibilities of marriage, which was fixed in the norms of marriage law of that time, moreover, the wife had responsibility to follow her husband.

Such acts codification of civil law, which were introduced in the Ukrainian land, as 1797Civil Code, 1811Austrian Civil Code, treated martial separation as denial of the divorce institute of the particular spouse on religious grounds, which could allow couples to realize their right to separate their residence, while maintaining this marriage itself and therefore all the consequences that were related to its conclusion, including the inability to conclude a new marriage, the responsibility for maintenance and education of children together, as well as the duty to provide maintenance to another spouse in cases established by law.

The gradual democratization of life led to identification the reasons for divorce along with separation in the most of legal acts. For example, in such outstanding Ukrainian legal documents as the 1807 Assembly of Littlerussian Rights, 1837a Set of Local Laws in Western Provinces, the project of the 1905Civil Code of the Russian Empire along with the Institute of separation there existed parallel institute of divorce, and therefore the separation turned in the alternative of divorce instead of being its objection. Finally, in the 2002Family Code of Ukraine the model based on autonomy of institutions of separation and divorce is fixed.

Key words: *martial separation, separation, separation from table and bed, termination of marriage, divorce.*

Стаття надійшла 3 березня 2017 р.